

SİNOPLU GAZİ ÇELEBİ*

Elizabeth A. ZACHARIADOU

Çev.: M. Akif ERDOĞRU

Kırım'ın karşısında, Karadeniz'in nispeten daraldığı bir noktada yer alan Sinop limanı, bu bölgelerde ticaret ve denizcilik bakımından özellikle önemli idi. Dördüncü Haçlı Seferi ve sonraki Haçlı seferleri Bizans İmparatorluğunu parçaladıktan sonra, Sinop'a hakim olmaya istekli birden fazla yeni devlet ortaya çıktı. Onüçüncü yüzyılın ilk yıllarında Sinop, onu Trabzonlular'a karşı sürekli savunmak mecburiyetinde kalacak olan Selçuklular'ın idaresine geçti. Ondördüncü yüzyılın ilk başlarında Selçuklu Devleti yıkıldığı zaman eski Selçuklu topraklarında doğmuş beyliklere benzeyen başka bir Türk beyliği, Sinop ve onun etrafındaki topraklarda şekillendi. Bizanslılar'ın *Paflagonya* dedikleri Kastamonu şehri merkez olmak üzere Sinop'un art bölgesinde başka bir beylik kurulmuştu. O dönemde ticaret gelişti ve Mısır, Güney Rusya, Bulgaristan ve Sinop artbölgesinin ürünlerini içeren Altın Ordu sınırlarıyla ticarî bağlantılar kuruldu. Bakır ve atlar en önemli ticaret emtiasıydı. Sinop, Karadeniz'in denetimini sürekli kazanmaya çalışan Cenevizliler'i cezbediyordu.¹ Mamafih, ondördüncü yüzyılın ilk on yılı boyunca Cenevizliler, Sinop beyi Gazi Çelebi ile ilgili temaslarında ciddi zorluklarla karşı karşıya kaldılar.

Su altında yüzmede özel bir yeteneğe açıkça sahip olan bu yabancı şahsiyetle ilgili çağdaş kaynaklardaki yetersiz bilgiler, karanlık kalan kısa süreli bu beyliğinin tarihi gibi Çelebi'nin biyografisi de açıklamaktadır. Gerçekten, Gazi Çelebi'nin ölümünü takiben, Sinop beyliği, oldukça iyi bilinen Candarlı veya İsfendiyarlı sülalesinin idaresi altında olan Kastamonu beyliğine katıldı ki bu beylik 1461 yılına kadar² sürekli parçalandı ve yıkıldı.

* Elizabeth A. Zachariadou, 'Gazi Çelebi of Sinope', *Oriente e Occidente tra Medioevo ed età Moderna, Studi in onore di Geo Pitarino*, Cenova, 1997, ss. 1271-1275'den çevrilmiştir.

¹ C. Cahen, *La Turquie Pré-ottomane*, Varia Turcica, VII, İstanbul-Paris, 1988, ss. 65, 71-77, 253-254; M. Balard, *La Romanie Génoise (XIIe-début du XVe siècle)*, Atti della Società ligure di Storia Patria, XVIII (XCII), Cenova, 1978, ss. 131-132, 783-784; E. A. Zachariadou, *Trade and Crusade. Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Library of the Hellenic Institute of Byzantine and Post-Byzantine Studies, 11, Venedik, 1983, s. 126.

² J. H. Mordmann, *Encyclopedia of Islam, second edition*, lütfen bkz. *İsfendiyar-oghlu*; Bu giriş oldukça eskidir. Bu beylik hakkındaki bilgilerimiz Yaşar Yücel'in kitabıyla tamamlanmıştır: *XIII-XV. yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çobanoğulları Candaroğulları Beylikleri*, Türk Tarih Kurumu VIII/74, 1978; karşılaştır: C. Heywood, *Encyclopedia of Islam, second edition*, madde: *Kastamuni*.

Ondördüncü yüzyılın ilk yarısının meşhur müslüman müellifleri hem El-Omarî hem de Anadolu'nun uzun tarihi uygun bir şekilde yazmış olan Ibn Battuta, Gazi Çelebi'yi zikrederler. Çelebi, 1332-1333'de Faslı seyyahı Ibn Battuta'nın Anadolu'yu gezdiği zamanda, halihazırda yarı efsanevî bir şahsiyetti. Battuta'ya göre cesur ve cüretkâr bey, Rumlarla savaşmak için savaş gemileriyle yelken açar ve deniz savaşları süresince herkes savaşmakla uğraşırken, demir bir aleti tutarak su altına dalar, düşman gemilerinde delik açardı.³ Onlar gemileri batıncaya kadar onun hakkında hiçbir şey bilmezlerdi.

Gazi Çelebi hakkında bizim sahip olduğumuz tek doğru bilgi Ceneviz kaynaklarında bulunmaktadır. Mamafih, bu kaynaklarda o sadece Zalabi (*Çelebi*) ünvanıyla zikredilmiştir, yani Avrupalıların genellikle beylerin beyine verdikleri ünvanla.⁴ Gazi Çelebi'nin mezartaşı korunmuştur, gelenek olduğu gibi, onun babasının ismi *Masut* olarak yazılmıştır. Bu isim Ceneviz kaynaklarında, tahrif edilmiş bir şekilde *Mansut* olarak kayıtlıdır ve bu sebepten dolayı bu bilgi hakkında kullanılmamıştır.⁵ *Masut*, her ihtimale göre, Pervane olarak iyi bilinen, Moğolların onüçüncü yüzyılın sonunda Güney Karadeniz bölgesini idaresiyle görevlendirdikleri Muineddin Süleyman'ın oğlu idi.⁶ Galiba Pervane'nin büyük oğluydu.

1308'de yazılmış anonim bir metine göre Cenevizliler Sinop'ta ayak basabilecekleri sağlam sabit bir yere sahiptiler.⁷ Mamafih, birkaç yıl sonra Gazi Çelebi, Cenevizlileri buradan açıkça kovmuş ve onların diğer kolonilerine hücum etmeye başlamıştır. 1313 yılının ilk aylarında, onunla çağdaş olan Türk beyleri önemsiz az sayıda tekneye sahipken, o, en azında sekiz kadirgaya sahipti. Diğer meşhur bir bey İzmirli Aydınoğlu Umur bey, Ibn Battuta'da derin tesir bırakan⁸ ve Venedik'te ciddî kuşkuya sebep olan kadirga yapımını başarmadan önce yirmi yıl geçmişti. Gazi Çelebi

³ H. A. R. Gibb, *Ibn Battuta travels in Asia and Africa*, The Broadway Travellers, Londra, 1957, s. 141, karşılaştır: E. A. Zachariadou, *aynı eser*, s. 27, not. 99, ve ss. 125-126.

⁴ G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, Berlin, 1958, c. II, s. 311; karşılaştır: E. A. Zachariadou, *aynı eser*, s. 113.

⁵ Y. Yücel, *aynı eser*, s. 59, dipnot. 52; 'Zalabi de Sinopi filius mansit in Gulfo Caffè veniens cum galeis VIII ligna Ianuensium ex proviso cepit (...)': *Continuazione della Cronaca di Jacopo da Varagine dal MCCXC VII al MCCCXXII*; pubblicata per cura del socio V. Promis, *Atti della Società ligure di Storia Patria*, X, 1874, s. 502. Açık olarak anladığımız: 'Sinop Çelebisi, Masut'un oğlu (...)'

⁶ C. Cahen, *aynı eser*, s. 346. Ayrıca, Carole Hillenbrand, *Encyclopedia of Islam, second edition*, madde: *Mu'in al-Din Suleyman Parwana*. Mesud'un Selçuk sülalesiyle akrabalığı reddedilmelidir, çünkü ne mezartaşı üzerinde ne de Ceneviz kaynaklarında isminden sonra sultan veya melik ünvanı vardır.

⁷ *Anonymi Descriptio Europae Aorientalis...anno 1308*, ed. E. Grka- J. Belcovsky, *Spomenici za svednovjekovnata I pronovata istorija na Makedonija*, c. II, Üsküp 1977, s. 462.

⁸ E. A. Zachariadou, *Holy War in the Aegean during the Fourteenth Century*, *Mediterranean Historical Review*, 4, 1989, ss. 215-216.

önemli filosuyla Ceneviz gemilerini ele geçirerek ve birkaç kişiyi öldürerek Kefe'ye karşı bir akına girişti. Ertesi yıl bu deniz akınını yineledi, ama bu keresinde daha az başarılı olmuştu. Yine de Kefe'yi yeniden inşaya mecbur olan Cenevizlilerin⁹ ticarî faaliyetlerini taciz etmeye devam etmekteydi.

Sinop ile Ceneviz arasındaki ilişkiler, 1317 yılından sonra özellikle karıştı. Diğer Karadeniz kolonileri gibi Pera kolonisi de Ghibellines ellerinde kalırken, aynı yılda *Guelph Partisi* Deniz Cumhuriyeti hükümetini ele geçirmişti. Bizans imparatoru II. Andronicus bu sivil ihtilafın içine yeni girmiş ve 1318-1319'lu yıllarda Cenevizli sürgünlerle bir ittifak oluşturmuştu. Bu ittifakı bozmak için bir teşebbüsde bulunan Cenova hükümeti 1323 Nisan'ında Levant'a *Carlo Grimaldi* komutası altında on kadırgadan oluşan bir filoyu gönderdi. Grimaldi, İstanbul ve Pera yakınında bazı Ghibelline gemilerini yaktıktan sonra Ceneviz kolonilerine saldırarak ve yağmalayarak Karadeniz'e girdi. İstanbul boğazına geri döndüğü zaman, saldırmaya hazır durumda olan Bizans ve Peralıların (*Perots*) filosuyla karşı karşıya geldi. O zaman o, Sinop'un Türk beyi Gazi Çelebi ile ilişkiye geçti ve Temmuz 1323'de ona katılmak için yelken açtı. Çelebi, Cenevizli müttefiklerini ziyafete davet etti. Ziyafet esnasında adamlarına, Cenevizlilere saldırmaları emrini verdi. Onların çoğu öldürüldü, hayatta kalanlar gemileriyle birlikte ele geçirildi, sadece üç veya dört kadırga kaçabildi. Onlardan biri daha sonra Pera Cenevizlileri tarafından ele geçirildi ve diğerleri üzüntü verici haberlerle Cenova'ya geri döndüler. Ertesi yıl Cenevizliler bir kere daha Sinop ile ilişkileri yeniden kurmak için bir çabaya daha giriştiler. Çelebi, onların bazı gemilerini ele geçirdiği için bu çaba başarısızlıkla sonuçlandı.¹⁰

Öldürücü ziyafet ve onun keder veren kötü neticesi, bazı İtalyan kaynaklarında¹¹ rapor edilmiştir. Bu olay, kesin olarak, hıristiyanlar arasında Gazi Çelebi'nin adını kötüye çıkardı. Mamafih, Mayıs 1322'de Rogati'nin Venedik Konsülü tarafından alınan bir kararın özeti, Gazi Çelebi'nin *bela çıkararak biri* olarak Venedik'te bulunduğunu gösteriyor. Bu karara göre, kaptan Romano Morosini ve Morosini'nin Çelebi tarafından ele geçirilen ve Karadeniz kadırgalarıyla (*Maris Maioris*) seyahat eden adamları, Venedik'e geri dönmekteydiler.¹² Romano Morosini 1320 Eylül'ünde

⁹ *Continuazione della Cronaca di Jacopo da Varagine*, aynı eser, s. 502; ayrıca, A. E. Laiou, *Constantinople and the Latins. The Foreign Policy of Andronicus II, 1282-1328*, Cambridge Mass., 1972, s. 260.

¹⁰ *Continuazione della Cronaca di Jacopo da Varagine*, aynı eser, s. 506.

¹¹ A. Giustiniani, *Annali della Repubblica di Genova*, ed. G. B. Spotorno, Cenova, 1854, c. II, s. 37; *Cronica di Giovanni Villani a miglior lezione ridotta*, Firenze, 1823, c. IV, ss. 194-195; karşılaştır, A. E. Laiou, aynı eser, ss. 263-265, 300-301.

¹² R. Cessi- P. Sambin, *Le deliberazioni del Consiglio dei Rogati, Senato, Serie Mixtorum*, c. I, Venedik, 1960, s. 253, nr. 76.

ve 1321'de Levant'da '*capitaneus Galearum*' olarak görev yapıyordu. Onun esir alınması 1321-22 kışında bir zamanda galiba gerçekleşmişti.¹³

O zamanda Venedik ile Sinop'un cenkçi beyi arasındaki ihtilaf oldukça kolay açıklanabilir. Cenevizliler iç mücadelelerle uğraşırken Venedikliler, Bizansla olan iyi ilişkilerini geliştirme çabasındaydılar. Venedikliler, II. Andronicus'a Ghibellines ile temaslarında kolaylık sundular ve genel olarak Bizans-Ghibellines ittifakını desteklediler. Bundan başka bu aynı dönemde Karadeniz devletleriyle dostça ilişkiler kurmayı denediler. 1319'da Trabzon İmparatorluğuyla bir anlaşma yaptılar ve ertesi yıl Trabzon'da Venedik konsolosluğu kuruldu. 1322'de Trabzon'a yıllık geziler başlattılar. Bütün bu faaliyetleri Gazi Çelebi engelledi ve faaliyetler Romano Morosini ve adamlarının yakalanmasıyla sonuçlandı.¹⁴

Gazi Çelebi 1324 yılından sonra öldü¹⁵ ve beyliği ortadan kalktı. Kısa süreli hayat sürmesine rağmen, maalesef ki o yıllardaki diğer Türk beylerinin yapamadığı deniz hareketini, iki güçlü deniz cumhuriyetine, Venedik ve Ceneviz'e meydan okuyan filosuyla, yapmayı başarabildi. Yine de beylik, tarihe, ondördüncü yüzyılın ilk yarısındaki ömrü kısa tipik Türk beyliklerinden biri olarak geçmiştir.¹⁶ Sinop limanı İsfendiyar beyliğiyle birleşmişti. Limanın ticarî önemi unutulmadı, ama bir daha böyle maceracı bir bey tarafından asla yeniden yönetilmedi.

¹³ R. Cessi-P. Sambin, *aym eser*, p. 224, nr. 44, s. 232, nr. 131.

¹⁴ A. E. Laiou, *aym eser*, ss. 265-270.

¹⁵ C. Cahen, *aym eser*, s. 346; Y. Yücel'in ölüm tarihi olarak önerdiği 1322 yılı (*aym eser*, s. 59, dipnot. 52) doğru değildir.

¹⁶ E. A. Zachariadou, *aym eser*, s. 42.